

SZILÁGYI LÁSZLÓ

Kölcsey Ferenc lelki „poétai helyei”*

Tisztelt Kölcsey örökségét Őrzők és Hagyományozók, Kedves Kollégák!

A tanácskozás előtti napokban egy könyvesboltban böngészve, kezembe került Konrád György *Zsidókról* írt esszégyűjteménye és ott a következőt olvastam: „1956 decemberében Budapesten az összegyűlt tömeg előtt a kardlapoztatni, gumibotozni készülő lovas rendőröket csak egyvalami állította meg: a *Himnusz*. Háromszor énekelték el és a lovak nem mozdultak. Aztán a rövid pillanat után szétoszlott a tömeg.”

Nem véletlenül idézem a szerzőt. Hány olyan ellentét van a magyarságban, amely oldásra és megértésre vár? Kölcsey poétai helyei kapcsán sem a földrajzi helyeket, hanem a mély lelkieket s ezek között az ellentmondásokat és a hidakat keresem, a maiakét is. Nem Csekét, amelyet ezzel a jelzővel illett, hanem azt a változást, amelynek eredményeként egy évvel később ugyanezt a helyet nyomorult falunak, majd számkivetése helyeként emlegeti.¹ Kölcsey lelki életének origóját, forrásvidékét és kulcsát keresem. Milyen joggal? A felhatalmazást Ő maga adta meg:

„Olyan vagyok mint a görög dithyramb:² egyik érzésből a másikba, egyik gondolatból a másikba merengek által... Miért nincs, ki mindezen léleknüánszokat dalba öntse, vagy pszichológiai szellemmel kifejtgesse? Én magam azt nem tehetem. Mert nem bizonyos távolságban kell-e lenni a lélek azon állapotjától, melyet zengeni vagy magyarázni akarunk?” (*Őnpanaszok* 4.)

Kölcsey világa

Már Horváth János³ felfigyelt arra, hogy Kölcsey személyiségét és költeményeit is az egymást kizáró érzelmi-hangulati elemek együttes és hullámozó jelenléte jellemzi.

* A Nagykárolyban 2015. augusztus 6-án, a „Kölcsey időszerűsége” konferencián elhangzott előadás szövege.

¹ „A Körny mellyben lakom, elvan dugva szem elől, szép, de vad s felette magányos. Egyfelől a Tisza foly, más felől a Túr melly itt amabba szakad s minket a Torkolatban hagy laknunk. Egy felől Nagy erdők körütnek, más felől nyílás esik, s lát-határunkat a Máramarosi Hőbérczek határozzák. Nem poetai hely-e, Edes Barátom? Csak az a baj, hogy nekem Emberek kellene nem lélektelen Szépségek” – írta Csekéről, a faluról Kölcsey Ferenc huszonöt évesen, 1815. október 17-én hajdani diáktársának, Kállay Ferencnek. Kölcsey Ferenc minden munkái. Levelezés I. 1808–1818. Sajtó alá rendezte: Szabó G. Zoltán. Universitas Kiadó, Budapest, 2005. 174. levél, 437. 27–33. sor. Egy évvel később, már 1816-ban „nyomorult falu”-nak nevezi (i.m. Kölcsey Ferenc – Döbrentei Gáborhoz, Cseke, 1816. május 11. 197. levél. 498. 4. sor.)

² A dithürambosz Dionüszosz tiszteletére egy előénekes és kórus által előadott vad és eksztatikus kardaltípus, Arisztotelész szerint a tragédia őse.

³ HORVÁTH JÁNOS: Kölcsey Ferenc. Szerk. Bitskey István, Görömbei András. Debrecen, 1997. Kossuth Egyetemi Kiadó (Tanulmányok I. Csokonai Könyvtár 12.), 219–220.

Éppen így megfejtésre vár lélektani szempontból az a különbség, amely benne a gazdálkodó és az értelmiségi, a magányos és a legszélesebb nyilvánosság előtt is szólni és hatni tudó személyiség között húzódik.

Kulin Ferenc kiváló tanulmányában a Kölcseyben egyszerre jelen levő s egymásnak feszülő liberalizmus és konzervativizmus kettőséről ír.⁴ Ide vágó mondatát egyetlen szóval lehet pontosítani: nem súlyos pszichológiai zavar vagy rendkívüli alkalmazkodó képesség van itt az ellentétek háttérében, hanem időszakonként súlyos pszichológiai zavar és rendkívüli alkalmazkodó képesség. Olyan zavar, amelynek leküzdése saját erőből történik. Egy öngyógyító s – ami a korszak sajátossága – egyben nemzetgyógyító szándék és cselekedet. Ez Kölcsey személyiségének és életének a kortársak számára is megdöbbentő heroizmusa.

A kettős, párhuzamos világainak egymással való vetélkedése, e világok közötti sokszor szakadékszerű távolság és váltás, illetve ezek integrációjára való törekvés Kölcsey sajátja: „Bércekre föl, völgyekbe le”.⁵ Ez a lelkiséget két úton próbálom bemutatni: az egyik a személyiségfejlődés pszichoszociális értelmezése, a másik a szimbólumok világa. Mindkettőben ezúttal eszközként először a megnevezés-analízis, a szógyakoriságok elemzése lesz segítségemre. Kölcsey összes műveit digitalizált formában megtaláljuk a Magyar Elektronikus Könyvtár Országos Széchényi Könyvtár (<http://mek.oszk.hu/>) honlapján,⁶ ahol egyszerű kereséssel rögtön megkapjuk azon kulcsszavak találat számát, amelyek irányítúként segíthetnek minket a lelki „poétai helyek” közötti tájékozódásban.

A személyiség fejlődésének fordulópontjai eriksoni tükörben

Az Erik Erikson leírta – szakmai konszenzus által elfogadott – pszichoszociális fejlődés és annak 8 szakaszának elvei⁷ szerint értelmezve sorsát feltűnő, hogy az öt éves korral záruló kisgyermekkor vége, s a 12 éves korral kezdődő serdülőkorú szakasz kezdete Kölcsey-nél drámai sorsélményekkel terhes: fél szeme elvesztésével, apja, egyetlen leány testvére és anyja halálával. A személyiségfejlődés fixációs pontjai egyszerre kapcsolódhatnak az ödipális korszakhoz, valamint a serdülőkorhoz, a „második születéshez” kötöttek és mindkét esetben a feldolgozatlan gyász sötét színeivel. Az egycsapásra bekövetkező – s az egyén aktivitásától független – események drámai hatása, s a veszteségek után a kegyelem, az újra, de másutt, más körülmények között kialakuló biztonság: ezek Kölcsey életstílusát (ADLER-i értelemben) meghatározó gyermekkori pillanatok. E pillanattoktól kezdve az e korszakokra jellemző krízisek témái vissza-visszatérő jelleggel, s a személyiséget folytonos forrongásban tartva jelennek meg élete során költészetében, szublimált formában és valóságosan is:

– kezdeményezés vagy büntudat,

⁴ KULIN FERENC: Kölcsey és a liberalizmus, 2. rész. Magyar Szemle, 1999. 3–4. sz. 8–36.

⁵ KÖLCSEY FERENC: Mi fénylik ott. Törédék.

⁶ Összes művei: <http://mek.oszk.hu/06300/06367/html/01.htm>

⁷ ERIK ERIKSON: „The problem of ego identity” (pdf). Journal of the American Psychoanalytic Association, 4,(1956), 56–121. CHARLES S. CARVER – MICHAEL F. SCHEIER: Személyiségszociológia, Budapest, 2001. Osiris Kiadó, 288–298.

- identitás vs. szerepkonfúzió, és még inkább
- intimitás vs. izoláció

Kölcsey mindvégig hajlamos marad arra, hogy a korszakra jellemző krízisek kimeneteli lehetőségei közül egyik végtelből a másikba essen elképzelhetetlen gyorsasággal, és sokszor arra, hogy a negatív kimenetel felé hajoljon. Kötődési mintázata ambivalens lesz (nem biztonságos és nem is bizonytalan), ahogy ezt költőtársaihoz vagy rokonaihoz fűződő kapcsolatai is mutatják.

A *kora gyermekkor* dilemmája (kezdeményezés vagy bűntudat) megoldatlan marad hosszú ideig: az apa gyors eltávozásával nincs kivel és nincs kiért küzdeni. Egy gyermek számára ez a küzdelem elsősorban az apával szemben az anya szeretetéért és figyelméért folyik és az apával való azonosulásban oldódik fel. Dilemmát jelentett számtalanszor élete során, hogy milyen körülmények között, hogyan vállalhatja a kezdeményező szerepét. Mikor és hogyan lehet gazdálkodó vagy író, mikor és hogyan kezdjen udvarolni, lehet-e házasság, mikor húzódjon vissza szobájába vagy vállalja a tisztújítás közéleti próbáit? Kezdeményezései és váltásai ugyanakkor sokszor bűntudattal terhesek.

Az itt elérhető énminőség, a *bátorság* is nála olyan területeken érvényesül, amikor szinte eleve reménytelen ügyet kell védenie, s az ügyek valódi tétje az, hogy lehetséges-e a haláleset kapcsán bűnösnek kikiáltott személy mégis ártatlan, sőt áldozat.⁸ Így szól novellája, szomorújáték-töredéke és két ügyvédi beszéde is éppen gyermekgyilkossággal, férjgyilkossággal vádolt védelméről, vagy a feleséggyilkosságról. Mindig drámai helyzetek ezek. (Megmutatkozik bennük ugyanakkor az is, ahogyan a személyiség a maga veszteségét, fájdalmát, bűntudatát, kisebbségi komplexusát, próbálja feldolgozni és kompenzálni.)

A serdülőkor s az azzal összefonódó ifjúkor dilemmája is hosszú ideig megoldatlan és feszítő lelki ellentéteket generál. Az ifjúkor által elérhető énminőség a *szeretet, a szerelem*.

Anyja halálával fordul első ízben a szerelem érzése, vágya felé, s e válságkorszakban kapaszkodót keresve látja ezt a nyilvánvalóan serdülőkori szerelmet, Lottit még évtizedekkel később is felülmúlhatatlannak. Az anya és Lotti képe sűrűsödési, viszonyítási pontként összekapcsolódnak a lélekben: az egyszer megtapasztalt, aztán az eltávolodó, a vágyott, remélt, de végképp elvesztett női gyengédség élete végéig tartó hiánya lesz. Első, fennmaradt Lottihoz szóló verseit 18 évesen írja a közös árvaság vagy magány tapasztalatát is dokumentálva: „Testvére a magánosság” (*A képzethez*). Az utolsó *Lotti* című költeményét 34 évesen (1824 februárjában). Vajon hány évtizedig élhet az emberben hiányként egy talán csak egyszer megpillantott szép lány tekintete?

A debreceni diáknak voltak barátai (Kállay Ferenc, Takáts István, Freytag József), de nevük mellett egyaránt a nyilvántartásban ugyanaz a szó szerepel, mint a sajátja

⁸ Egyik utolsó versében, az *Éji temetésben* (1836) gyermekgyilkos nő temeti el gyermekét. *Vadászslak* című novellája és a *Gyermekgyilkos R. s. M. ügyében* beszéde a gyermekgyilkossággal, másik védbeszéde (*Védelem P. J. számára*) férjgyilkossággal alaptalanul vádolt nő védelméről, a *Perényiek* című szomorújáték-töredéke pedig a feleséggyilkosságról szól.

mellett: *orbis*, azaz árva.⁹ Így születnek a barátságok. Árva gyermekek kerestek, adtak és kaptak egymásnak vigasztalást, s az árvák kerestek maguknak közösséget és találtak meg vágyott formában egy új nemzeti közösségetben. Kölcsey sorsának elindítója és alakítója az árvaság alapélménye s az árvák sérüléseinek gyógyítása: „Kínzó rabság könnye hull / Árvánk hő szeméből!” Ez az egyik. A másik, az éles váltásra való hajlam, ami – majd látni fogjuk – képi szinten a hasításban mutatkozik meg.

Biztonságot csak a 6–11 éves kor, a látencia korszaka jelent, a teljesítmény vagy kibebrendülés kettőséből a teljesítmény, és ott az elérhető énrminőség (virtue), a *kompetencia*: a tudás, a tudomány, a költészet világa és azt képviselő barátok, mesterek. (A magány, a szenvedés gyógyírja ez és egyben önmagában azt fenntartó tényező.) Stabilitást ad még számára ekkor és mindvégig életében az elért, az egyetemes mércéknek megfelelni akaró és tudó erkölcsi fejlődési szintje.

A pszichoszociális korszakok jellemző krízisei, sorsfeladatai számára egy éles pillanattal mutatják meg önmagukat, s mintegy túl korai, s kényszerű válaszút elé állítják. Lényeges, hogy nála a fiatalkori nagy dilemma, az intimitás vagy izoláció valóban a házasság, vagy az egyedüllét közötti választásként jelentkezik, s ő *tudatosan akar választani* életstílust, sorsot a 20-as évei közepén (1814 júniusában).¹⁰ A fiatal felnőttkorra (20–25 éves korra) jellemző intimitás versus izoláció kríziséből az ő megoldása az *elszigetelés* lesz és marad hosszú ideig.

Ez a mélypont. A korszaknak az irodalomtörténetben hipochondriaként, vagy lelki alkatként aposztrofált jelenségei a klinikus szemével *krónikus depressziós tünetgyűjttest* alkotnak: A DSM IV. szerint ez a diagnózis jelölendő, ha fennáll a major depresszív epizód teljes kritériumrendszere legalább két éven át.¹¹

A major depresszív zavar tünetei közül minden valószínűség szerint jellemző volt Kölcseyre csaknem minden nap a levert hangulat, az érdeklődés és öröm jelentős csökkenése, a csökkent gondolkodási, összpontosítási vagy döntési képesség, a fáradtság vagy anergia, az értéktelenség érzete, az önvádás/bűntudat, a halál gondolatával való gyakori foglalkozás. Krónikus depressziója melankóliás jellegű volt.¹² Mindehhez társul időnként az „Atípusos” jellegnél megfigyelhető tünet: a társas kapcsolatok hosszú távú elutasítása.

A felszíni tünet azonban a mélyben lehet a szellem feltámadásnak kezdete is, ahogy Keresztes Szt. János (†1591) kifejezése sugallja: a „*lélek sötét éjszakája*”, amikor Istennel való egyesülést, majd jelenlétének teljes hiányát tapasztalja meg a lélek. Isten jelenlétének megtapasztalása napfény, ennek hiánya teljes sötétség a lélek számára.¹³ Kölcseynél ez a hiány szinte tapintható – nem eléggé hangsúlyozott irodalomtörténeti tényként kell rögzíteni: versei között istenes verset nem találunk! Egyetlen költeménye, melyben Istent szólítja meg, a *Hymnus*. Versei szókészletében pedig az „isten, istennő, istenek, isteni” szavak száma csak 63. (Döntő többségükben a szerelem, a fájdalom, az ókori világ és a búcsú kontextusában.) A himnuszírás így valóban élete számára is fordulópontot jelent és jelez.

⁹ SZABÓ G. ZOLTÁN: Kölcsey Ferenc. Pozsony, 2011. Kalligram, 27.

¹⁰ „adjon a Hymen boldogságot, és ha azt nem adhat, inkább soha se tünjön fel.” I. m., 47.

¹¹ A DSM-IV-TR diagnosztikai kritériumai. Budapest, 2001. Animula Kiadó, 136–137.

¹² I. m., 113–114.

¹³ Magyar Katolikus Lexikon. VII. kötet. Budapest, 2002. Szent István Társulat, 739–740.

Hogyan szenved meg mindezt és hogyan sikerül ezt meghaladnia?

Szimbólumok nyelvén

Lehet-e apjához és anyjához fűződő viszonyát, a korai traumákat és azok meghaladásának folyamatát a kimondott szavak mögött s azokon túl megérteni a narratív pszichológia eszközeivel valamint a tudattalan, a szimbólum- és hipnoterápia nyelvén? A szimbólumterápiában, a katatímimaginatív pszichoterápiában (KIP), a módosult tudatállapotban ugyanis alapfokú hívóképeket használunk a személyiség legmélyebb rétegének ellenállásmentes megélése érdekében.¹⁴ Ilyen alapfokú hívókép a rét s ilyen a hegy és a tűz képe is.

A *rét*, a *mező* motívum a tudattalanhoz irányított többoldalú kérdésfeltevést, megszólítást jelent: az időjárásban megmutatkozik az aktuális hangulati állapot, az évszak pedig utalhat egy mélyebb, tartós alaphangulati beállítódásra. A személyiség egészséges szerveződésnél (jól működő elhárítási mechanizmusoknál illetve átdolgozás után) általában békés, kiegyensúlyozott, – termékenységére révén – anyai, tápláló, orális színezetű világot mutat. Kölcsey verseinek e kutatás kapcsán megvizsgált 18 854-es szókészletében a rét egyszer sem, a mező szó pedig mindössze 8-szor fordul elő!

A szimbólumterápiában, hipnoterápiában az alapfokú hívóképek közül a *hegy* képe az én-ideálnak, az egyéni ambíciók mértékének, a megküzdésnek, a kihívással való szembenézésnek, az apai archetípusnak a szimbóluma (mindenfajta direkt értelmezés kényszere nélkül). A motívum a „hegy”, „hegyek” kifejezésként Kölcseynél a versekben szintén csak 8 alkalommal olvasható (s 162 alkalommal jelenik meg a teljes életműben). Személyességét mutatja, hogy a „hegyeink” csak kétszer.

Közös a rét és a hegy Kölcseynél megfigyelhető képeiben az erős érzelmi hangoltság, sokszor a drámai elem, az ambivalencia, a változékonyság és a hasítás: ellentétes színek, hangulatok és tartalmak egymás melletti megjelenése. Töltekezni, megbújni alig van hely ebben a lélekben (figyeljünk a rét képének háttérbe szorulására) és kevés a lehetőség a tárgykapcsolatokkal való megküzdésre (a hegy motívum), a tudattalan veszélyes, erőteljes dinamikájú mozzanataival, az érzelmek túlradó hullámzásaival szemben.

Kölcsey számára a *mező* a szerelem helye, de egy olyan hely, amely minden zöld és üde színei ellenére az elmúlásé és a halálé is. A *mező* sokszor összekapcsolódik a *tűz* motívumával, s egyszerre éltető és pusztító jellegű. Ahogy Lotti alakjának megidézése kapcsán is: „Szép tavaszom mezején, mint isteni Grácia, bolygék, / Sok dagadó kebel, ah, gyúla szerelmem után. / Egy vala csak, szívem kinek égett mennyei lánggal, / S ajkam utolsó hív szózata nyögte nevét. / S őt most Hádes örök ligetén hű lángom ölébe, / Lombjaim árnya között, sírva sohajtom alá.”

Éppen így a *hegy* motívuma: A *Kárpáti kincstár* című elbeszélésében a *hegy* (konkrétan a Tátra) ambivalens elem, vágyott, de nem valóságos kincsek elképzelt rejtekhegye, csupán a házasság csalóka eszköze. Még a pozitív érzelmek is teljesen ellentétes

¹⁴ HANSCARL LEUNER: A katatímimaginatív pszichoterápia alapjai. Budapest, 2013, Animula Kiadó.

hatásúak, mint két élű kard, s lesznek a bizalom és bizalmatlanság, a jó és balsors okai egyaránt: „Tűz, víz, lég éltetnek és ölnek; öröm keblet erősít és repeszt; gyönyör virágoztat és hervaszt; remény vigasztal és félrevezet; szeretet véd és feláldoz; hit édig emel és porig lesüllyeszt. Mondjátok meg: mi oltalmaz meg bennünket, hogy a boldogság ezer meg ezer eszközei közt balsors vaskarjai közé ne hulljunk?”

Felsőfokú hívókép a tűz, amely Kölcsey fél szeme világának elvesztése miatt kitüntetett szerepet játszik. „Mi az élet tűzfolyása? / Hulló szikra melege.” (*Vanitatium vanitas*). S valóban: a fenti két hívóképpel szemben Kölcsey verseinek 18 854-es készletében a *láng*, a tűz, a szikra és annak ragozott, toldalékos alakjai már 113-szor fordulnak elő (a szókészlet 0,59 százaléka). (Ha azt gondoljuk, hogy mindez csak romantikus toposz, akkor fel kell hívni a figyelmet arra, Vörösmarty valamennyi költeményének és töredékeinek jóval nagyobb, 85 509 szavas készletében: csak 172-szer találkozunk ezekkel a képekkel.)

A „*könnyeké égető heve*” és a láng, a tűz jelentős, drámai kép Kölcseynél. Nem szelíden lobog, mint az otthoni tűzhely, amely körül melegedhetnek a családtagok. A végzetes, síríg tartó szerelem, a költői hevület, a nemzeti érzés kapcsolódik hozzá. Igazi drámai képben pedig önmaga ellentétével találkozik a *HIMNUS*-ban: „*lángtenger fölötté*”. Élete, politikai aktivitása csúcspontján a láng már a hazáért vívott reményteljes küzdelemnek is a szimbóluma lesz: „Könny a szemben, láng a mellben,/ S a kézben ősi kard!” (*Intés. Cseke, 1832. szept. 29.*)

Párhuzamként kínálkozik a tény, hogy kora gyermekkori (négy éves kori) betegsége és gyógyulása önmagában is kettős hatású. A halálos himlőből meggyógyul, de fél szeme elvesztése árán. Átkozott és áldott esemény, ahogy a görög mitológiában a jó *Teiresziász* számára lett büntetés és egyben kimagasló képességének, jósló tehetségének egyik záloga, a büntetésként ráért vakság.

A tűz szélsőségesen ellentétes pusztító és gyógyító, de mindvégig drámai jelenléte a korai traumában és sorsélményben is gyökerezhet. Ha prózában nem is, *Atok* című versében – azt hiszem – mégiscsak erről szól:

„Láng vala keblemben, s ah késtél oltani lángom;
Szinte halék, s tőled nem jövelyányka segéd.
Hívtalak, ah szaladál; ömlött szemem árja, nevetted,
S nem hallád, Echo mint veri vissza jajom.
Légyen egész éjjel – bár csókjaid árja habozzék
Arcán – mély aluvás, ó Chloe, pásztorodon.”

Hogyan lehetett ezt a lángoló lelket csillapítani, ellentéteit áthidalni?

Érett férfiként

1. Az egyik tényező biológiai és metafizikai egyszerre: a krisztusi harmincharmadik év Kölcsey életében. Immár érett férfiként szembe kell néznie saját árnyékszemélyiségével, addigi félelmeivel, halálvágyával (*Thanatosz*). A *Hymnus* írása (1823), az abban

megjelenő szélsőséges ellentétek, a bűn és büntetés, aztán mégis fohász Isten felé – tett, amely egyébként nem jellemző verseire – tekinthető belső lelki változásainak is egyik fordulópontjaként.

2. A másik tényező az elhúzódó serdülő és ifjúkori krízis megoldása: az intimitás vagy izoláció dilemmájának lezárása 1821-től 1826-ig az izoláció oldalán, de úgy, hogy közben hű marad saját háza népéhez. 1827-ben meghal Ádám testvére, majd a következő évben Szemere Krisztina. Özvegygé váló sógornőjével és fiával alkotnak ettől kezdve családot. A generativitás pozitív kimenetelének számtalan szép példáját látjuk életművében kezdődően, s a felnőtt életre jellemző énrminőség, a *gondoskodás* is ekkor találja meg a talaját háza népe között és tágabban a nemzet felé. A serdülőkori, fiatalkori identitásbeli krízist, a földbirtokosi vagy értelmiségi, a magányos költői, vagy a közéleti életstílus és hivatás dilemmáját ekkor sikerül egyensúlyban tartva feloldania: a személyiség integrációs törekvései magukba olvasztják az ellentétes formákat és tartalmakat. Hogy az intrapszichés folyamatok vagy a szociális helyzet változása volt-e hamarabb, mindegy is: terápiás hatása mindig a „mintha történésnek” (játék-történésnek, belső tudatosodási folyamatnak) és a valóságtörténésnek az analógiája.

3. A harmadik: a kora gyermekkori veszteségek érett férfiként való pótlása önmaga által, önmagában immár. Az anyai és apai személyiségrészek és korai trauma (a láng) integrálása immár s veszteséget nemzeti küldetéssé alakítva. Apját a teljes életműben – tehát nem csak az irodalmi művekben – csupán egyetlen egyszer szólítja meg –, s anyjáról is nagyon ritkán ír. (*Búcsú B...tól.* 1809., *Szép Erdély.* 1838., valamint *Országgyűlési napló, 1833. január 9.*) De micsoda mondatok ezek – éppen politikai tevékenysége csúcspontján!

Ekkor idealizálva jelenik meg gyermekkora két legfontosabb személye, úgy, hogy veszteségük súlyát és a veszteség célját is meg tudja fogalmazni: „Szegény apám! Te sokkal boldogabb voltál, mint fiad; mert az írói szerencsétlen talentumot rád a sors nem mérte. A szerető nő több vigasztalást nyújtott neked, mint fiadnak a Helikon minden szüzei; s házi nyugalmad hasonlatlanul többet ért azon parányi ragyogásnál, mit a fiu álmatlan éjeken vásárolt meg, hogy miatta nyugalmit veszesse el.”¹⁵

Erdély ügye kapcsán pedig: „valahányszor e földről gondolkozom, poétai hév ömlik el keblemen. Eszembe jut a *bős*, ki mindenét elvesztette a népért, mely őt csábító szavakra elhagyá, eszembe jut a barna szép hölgyecske, ki engem ott szerelme zálogául mutatott be férjének – az *én anyám!* O ha ti csak egy *szikrát*, csak egyetlenegyét kapnátok a *lángból*, mely keblemben ég! Akkor mienk lenne Erdély, a szép haza.”¹⁶

4. A negyedik: a tudattalanban végbemenő folyamatok, s traumák megszenvedésének korszakai után az ellentétek meghaladása. Ennek keretszimbóluma ismét a rét lesz, úgy, hogy megszületik benne – éppen a *Hymnus* írása körüli időszakban majd azt követően – a *bős archetípusa*. Már nem árva lesz, hanem az árva nemzet megmentője (úgy ahogyan az előbbi idézet is mutatta).

A *Nemzeti hagyományok*ban (1826) Ányos Pál kapcsán valójában saját szerepét és

¹⁵ KÖLCSEY FERENC minden munkái. Országgyűlési napló. Országgyűlési írások I. 1832. december 17. Sajtó alá rendezte: Völgyesi Orsolya, Universitas Kiadó, Budapest, 2000. 14. 4. sor.

¹⁶ KÖLCSEY FERENC: Országgyűlési napló, 1833. január 8. i.m. 43. 12–18. sor. Kiemelés tőlem: Sz. L.

költői lehetőségeit is jelöli ki:

Ő [...] „saját *tűzében* látszik olvadni, [...] a lenyugvó napban a haza lebeg, mint a *szeretőnek* kedvelt lánykája, szemei előtt; [...] a nemzet múlt korának története in oly örömmel andalog, s a *viruló mezőn* a rajta elhullott *bős* árnyékát pillantja meg; kísérőjévé teszi a bajnoknak a poetát, s az új kort a régivel öszvekötvén, e párosításban egy költői közép világot keres, melynek megszélidült, megneemesített fényében magát minden érző hazafi fellelhesse...”¹⁷

Az ellentétek találkozásának s élete fontos belső szimbólumaival kapcsolatos útjának integráló mondatát, kérdését 1832. december 12-én Országgyűlési naplójában¹⁸ – politikai sikerei csúcán, a nagy nyilvánosság előtt megjelenve – így olvashatjuk:

„lehetséges-e a költőnek, ki élete minden napjaiban részvétért, barátságért és szeretetért epedett; ki *lángolva* és olvadozva fűzte magát azon kevesekhez, kik őt értették [...] illy messze a nékie kedvesektől [...] *szorongás nélkül élnie?*”¹⁹

A csúcspont és a vég

Saját maga által még ifjúsága elején választott jelmondata így hangzott: *malignum spernere volgas*, azaz „kevesektől, de jóktól becsültetni”. Valójában a fentiek tükrében meg kell változtassuk ezt a felszínen igaz mondatot a nem fecsegő lelki mélységben: kevesektől, de jóktól szeretve lenni. Vagy ahogy ő írja: „*De boldog az, kinek van valakije...*”²⁰

A korszak és maga Kölcsey személyisége is a *bős arbutúpusát* aktivizálja. Minden kézen van, hogy ez a feladatot betöltse: korai sérülés, az elhagyatottság, a folyópartra tett árva helyzete, a boldog, de igazán ismeretlen apa és a hamar eltávozó, de az égből védőn letekintő anya képe, a kiválasztottság testi hibája, élete végéig tartó, idealizált szerelem, szélsőséges ellentétek, tűz és jég találkozása egyetlen személyben, a sztoikus keresztény etika stabilitásával és megtörhetetlen szikla magányával. A hősök sorsa azonban az üstökös lét (amilyen az ő dicső és mégis gyászkeretes távozása az országgyűlésről).

Ezeket az ellentéteket, a legerősebb és leggyengébb énünk, az árvaság és közösség képvisellete integrálásának képességét és felvillanó törekénységét értette meg Vörösmarty 1844-ben a költőtársra emlékezve:

Kölcsey

Nap vala értelmed, jó szíved, csillagok és hold:
Egy nagy természet fényköre húnyt le veled.

1844

¹⁷ KÖLCSEY FERENC összes költeményei. Nemzeti hagyományok. Parainesis. Szerk. Szabó G. Zoltán. Budapest, 2008. Osiris Kiadó, 205. Kiemelés tőlem, Sz. L.

¹⁸ KÖLCSEY FERENC minden munkái. Országgyűlési napló. Országgyűlési irások I. Pozsony, 1832. december 12. Sajtó alá rendezte: Völgyesi Orsolya, Universitas Kiadó, Budapest, 2000. 10. 7–17. sor.

¹⁹ Kiemelés tőlem, Sz. L.

²⁰ KÖLCSEY FERENC: Országgyűlési napló, Pozsony, 1832. december 12. i.m. 10. 22. sor.